

BALÁZS ATTILA

Ulysses Mohácsnál, igaz leírásban a hazugokkal szemben

(színes irodalomtörténet a déli végekről)

BALÁZS ATTILA (1955) Budapest

Valahonnan a görög szigetvilágból érkeztek réges-rég a dalmát tengerpartra. Hajóval, és a hajózás a foglalkozásuk is maradt. Előbb kicsiben kezdték, aztán egyre nagyobbban folytatták. Utóbb már nemcsak javították a gályákat, hanem építették, és a saját tulajdonú hajóik nemcsak az Adria vizét szeltek, hanem a Földközi-tengerét úgyszintén. Határozottan jól ment soruk, azonban akadtak közöttük olyanok is, akik új kalandra vágytak, az akkoriban fellendülő folyami hajózás vonzotta őket. Úgy látták, arra érdemes terjeszkedni, abba érdemes befektetni. A népes családból így egyesek kiváltak, majd elindultak északnak. Egy részük Valkóváron, a legutóbbi balkáni háborúban szörnyű időket átélt mai Vukovaron telepedett le. Kimondhatatlan és megjegyezhetetlen görög nevüket valahol otthagyták hátul, a poros úton. Valkóváron már mindenki így ismerte őket (*nomen est omen*): a Brodaricsék.

A Duna partján is folytatták mesterségüket. Hajókat úsztattak, újakat építettek, csak most folyami hajókat, amire nem volt különösebben nehéz átállniuk. Gyorsan megértették az új követelményeket, hogy oda másmilyen vízi járművek kelljenek, ha nem is egészen. (Mert például a lyukas sehol sem jó.) Ügyesen ötvözték hozott tapasztalataikat az újakkal, utóbb már valóságos kis középkori gyárak működött lenn a parton. Jó, nevezzük műhelynek, mindenestre ott sorakoztak az állványokon szépen, szemrevalóan a készülő darabok, hogy aztán vízre kerüljenek.

– Vajon pezsgődurranással-e?

– Valószínűleg nem, ám ki tudja.

Szerették és megbecsülték őket a valkóiak, mert derék, szorgos emberek voltak, ráadásul elég sok helybelit foglalkoztattak. Ment a dolog, mint a karika-csapás. Puhafából és keményből egyaránt készültek náluk vízi járművek, az egyszerű csónaktól a nagy, ár ellenében partról vontatott teherszállító uszályokig. (Utóbbiakat, némi finomítással a kifejezésen, „szellentőseknek” is hívták viccből, célozva a vontatók erőlködésének némely hangos melléktermékére.) De készültek kecses, evezős-vitorlás naszádok ugyanúgy, elsősorban hadi célokra, és egy olyan modellt is sikeresen kifejlesztettek, amelyik kimondottan személyszállításra bizonyult hibátlanul alkalmasnak. Akár felfelé is a Dunán. Mindössze annyi, hogy a váltást jelző füttyre a férfi utasoknak bezzeg a tenyerükbe kellett sercinteniük, aztán megragadni az evezők végét. – De ezen akkoriban nem csodálkozott senki, sőt, volt olyan, aki kimondottan élvezte, hogy aztán vidáman mesélje boldog-boldogtalannak az ő nagy élményét.

Megjegyzendő, hogy a nőket itt kivételesen kímélték, nekik máshol kellett gályázniuk. Esetleg említésre méltó az itt elmondottakkal összefüggésben, hogy egyesek kivételes tehetséget mutattak az evezésben, valóságos bajnokká fejlődtek, úgyhogy minden hajós örült, ha az illető felszállt hozzájuk. Az egyik neve máig fennmaradt. Így hívták: Weisz Rudolf. Ő volt az a pétervárad kardjavító mester.

Egy szép napon aztán – folytatjuk vígan Mohács felé – az történt, hogy a vállalkozás feje, id. Brodarics István vért köpött reggeli köhögés közben a kockás zsebkendőjébe. A doktor előrehaladott tüdőbajt állapított meg nála, ezzel együtt

azt az okos dolgot tudta javasolni, hogy menjen arrébb a beteg. Oda, a Tarcál valamelyik lankájára, többé ne strapálja magát, vegyen mély levegőket, és igyon sok kecsketejet. Némi gondolkodást követően így is lett. A műhely maradt Valkóváron (hogy később a törökök kezére kerüljön, akik ott a saját szakállukra és elképzelésükre folytatták a hajóácsolást), id. Brodarics pedig fogta magát, elköltözött. Vett egy házat Kamanc felett prima kilátással a Dunára, majd odavitte a családját. – Történt ez akkor, amikor tudomásunk szerint a távolabbi szomszédságban még nem működött az a belcsényi cementgyár, amelynek cementjéből Budapesten majd a maga legendás oroszlánjaival a híres Lánchíd is felépül.

Nem tudjuk pontosan megmondani, vajon ekkor, az odahurcolkodás idején élt-e már a mi kanyargós, mégis lendületesnek tűnő történetünk szempontjából legfontosabb szereplő, ifj. Brodarics István azzal a kocsiderékhangos testvérével együtt, akiknek a lármájával még ma is oly szívesen eljátszogat a rég bezárt, visszhangos kötőrő. Vagy ő már Kamancon született, netalán pont ama virányos mezőcskén (Poljanán), ahol bizonyos források szerint éppen arra járó édesanyját elkapták a szülési fájdalmak. Végül is nem fontos. Lényeg az, hogy az apja valahonnan ismert egy katolikus papot, aki ismert valakit, egy rámenős cincár szakácsot, aki ismerte a pécsi püspököt, aki utóbb segített a gyermekén, amikor annak eljött a megfelelő ideje. Ezen az úton és módon került a mi Brodarics Pistánk Páduába, hogy ott szerezzon kánonjogi doktorátust 1506-ban.

Róla fennmaradt, hogy nagyon sok vallásos szöveget elolvasott, szinte képtelen mennyiséget, ugyanakkor korlátlanul tudott bármelyikből bámulatos pontossággal idézni. Miként megmaradt az is, hogy kedvenc szórakoztató világi olvasmánya az *Iliász* és az *Odüsszeia* volt. Mindkét eposzt fejből fújta, játszói könnyedséggel véste agyába a hexameteret, azonban az igazságnak tartozunk azzal, hogy az *Odüsszeiát* sokkal jobban ismerte eredetijében, mint latinul. Gyakran bosszankodott is ezen. Idegességében a szakállát tekergette bal kezének hosszú mutatóujjára folyton, miközben a kalandos textust bújta, azonban élete végéig nem tudott ezen az egyenlőtlen ségen vagy egyenetlenségén jelentős mértékben változtatni. Ahogy ettől a szerinte átkozott rossz szokásától, „az zakáltzintzálástúll” sem volt képes megválni.

Feljegyezték róla, hogy az *Ulysses*t a *Szent Bibliával* együtt mindenhová magával vitte, és bújta, amikor csak tehetette. Még az árnyékszéken is, miközben némán mozgott az ajka, ezzel együtt a latint gyakorolta. Egy festő így is örökítette meg még messzi itáliai napjaiban, ahogy valahol gubbasztva Homérosz híres művét olvassa. Csak később javított rajta a megrendelő-modell kifejezett kérésére a hírneves olasz művész, festett a homéroszi ének helyett *Bibliát* a kezébe. Nagy kár, hogy ez a portré Páduában maradt, aztán nyoma veszett. – Nem így ifj. Brodaricsnak – meséli dr. Bori Imre tovább –, a mi emberünknek, aki csakhamar kanonok Zágrábban, Pécsset prépost, bekerül a királyi kancelláriába, onnan a szerémségi püspöki székbe, hogy aztán következék a püspökinél is kívánatosabban kicsúcsosodó falat ebben a dicső sorban: a királyi kancellária legfelsőbb széke.

Pontosan 1526-ban került a kir. kancellária élére Brodarics István, akinek más neve nem maradt fenn az utókor számára, mint az, amellyel a mohácsi vészről szóló *Igaz leírását* aláírkantotta.

Ígyen:

Stephanus Brodericus.

Azaz: Brodarics István.

Azaz: Stjepan Brodarić.

Azaz: Stevan Brodarić.

(Több „azazról” nem tudunk, közben persze mindez egy név.)

Joggal beszélhetünk történelmi vésszel kapcsolatos privát lelki drámáról az ő esetében, mert hát balszerencséjére hiába volt az erős vonzódás a humanizmus iránt, a korabeli viszonyok közötti élénk levelezés Rotterdami Erasmusszal, hiába minden békevágy, amikor megszólaltak a hadkürtök, csatába kellett menni: a hon védelmében a király oldalán. A magyarokra, egyben a keresztény világra súlyos katasztrófát jelentő mohácsi ütközet előtt állítólag úgy heccelte a harcra jelentkező főkancellárját II. Lajos, hogy esetleg megtenné-e azt a szívességet, mielőtt mindenki fűbe harapna, hogy megpróbálná kieszközölni a pápánál az egész sereg szentté avatását. – Ebből is látható, hogy azért mégse lehetett teljesen humor híján Lajosunk, mintegy megérezve a saját rút veszét ugyanott.

Persze, nem futott oda a pápa ölébe Brodarics, hanem elnevette magát, majd kiállt a mezőre, ahol a csata forgatagában egyszer csak azt vette észre, hogy ugyan nem az oroslánéba, hanem egy török ágyú torkába néz. Szerencsére a golyó bennrekedt a csőben, így megúsza egyetlen gyors hátraarccal, azonban az ott is magánál tartott *Ulysses* az életmentő futás közben elveszett.

A *Biblia* ugyan megmaradt, viszont a magyar seregen segíteni próbáló *deus ex machina* elmaradt. Pedig augusztus 29. napját írtuk akkor, ami épp Keresztelő Szent János mártíromságának nevezetes vasárnapja. Hiába, a karmesteri pálca vagy a nyerő figura Allah kezében volt épp, következésképp I. Szulejmánnak állt a zászló. Az *Ulysses*t pedig utóbb felmarkolhatta valamelyik török katona, ám pontosan nem tudjuk, itt is csak találgathatunk, vajon mi lett vele. Ellenben az biztos fellelhető erről, főleg ha létezik egy derék török barátunk – ahogy létezik is a Szegeden tanuló jeles ifjú, Bariş Yilmaz személyében –, hogy az *Iliász* és az *Odüsszeia* komplett kiadása csak jóval később, a második világháború után jelent meg Isztambulban. Ugyanakkor tény, hogy abszolúte elsőként az *Iliászt* a híres-neves, ezer nyelvet beszélő, sok irányban tájékozódó Sadullah pasa (Paşa) török államférfiú, tehetséges balkáni béketárgyaló ültette át anyanyelvére, ám annak a fordításnak nyoma veszett. Csúpan az üres helye maradt ott a polcon, a messze sárgálló dzsezva mellett.

Korai volt, kifagyott, mint Janus Pannonius költői mandulafácskája? Amelyet Brodarics István oly szívesen ajnározott volna, ahogy tkp. ajnározott is, amennyire csak tehette. Most azonban maratoni futásában látjuk őt, aki később lóra vált, majd még később egy másikra. Hogy végül lélekszakadva érjen a megőzvegyült királyné udvarába: elmondani, aztán leírni mindent, ahogy volt, és csakis úgy, ahogy volt.

Brodarics ugyan nem látta a saját két szép szemével meghalni a királyt, ellenben nem is akart eltérni attól a verziótól, amely a mind a mai napig uralkodó nézet. Nevezetesen az, hogy II. Lajos a megáradt Csele-patakba fulladt bele a csataterénél. Ennél aztán valamivel bővebben meséli el ugyanezt dr. Tóth Béla (bizonyos sajtóhibák folytán néha Dezső) a *Kacsák a történelemben* címet viselő, 1896-ban az Athenaeum gondozásában megjelent, mindenféle mendemondát cáfolni igyekvő könyvében. Persze, magát a halált ő is rövidre fogja, írván, hogy amikor az ütközetben a csatarend már megbomlott, a király kedvenc kamarásával, bizonyos Czetriczel menekülni próbált, ám Csele falu mellett a mocsaras ér partjáról lova lecsúszott, s lovasát maga alá temette odalenn a bűzös iszapban. Itt a kamarás már nem tudott mi mást tenni, mint megjegyezni a helyet, majd menteni a puszta életét.

Dr. Tóth úgy folytatja, hogy Szerémi György, II. Lajos káplánja egészen másként tudja a dolgot. Emlékiratának *Epistola flebilis* című részében nem kevesebbet állít, mint hogy a magyar-cseh uralkodó gyilkosság áldozata lett. Szerémi ezt állítólag egy lengyel plébánostól hallotta, akinek viszont állítólag egy magyar vitéz mesélte, aki állítólag szemtanúja volt a tragikus esemény-

nek. És állítólag mindannyian léteztek is. A katona elbeszélése szerint Lajos királyt a későbbi uralkodó, Szapolyai vagy Zápolya (ahogy tetszik) János testvére, Szapolyai György a Csele-patakon át Szekcsőre vezette, többek között ama Czetricz kamarás kíséretében. Ott sebtében megvacsoráztak a plébános házában. Ettek egy kis krumplilevest, majd továbbmenni készültek. Ám az egyik pillanatban, amikor magára maradt a királlyal, Szapolyai hirtelen üvöltözni kezdett.

– Te gerinctelen bestia! Te igazságtalan, parázna, lóköttő, hazug, piperkőc, házasságszédelő, ripacs király! Hát nem?! Nem elveszítetted Magyarországot?!

Az uralkodó azzal védekezett, hogy nem az ő akarata volt, hanem a rendké és a főpapoké. Márpedig ezen Szapolyai annyira felhergelte magát, hogy kirántotta háromélű cseh kardját, majd azt ugyanannyiszor a király jobb oldalába mártotta. Amikor kiderült, hogy mi történt, nagy jajveszékeltés tört ki, mire berontott a szobába az ugyancsak közelben tartózkodó Tomori Pál érsek, és tüstént ledöfte Szapolyait. Ott volt azonban Szapolyai György kapitánya, aki erre tüstént megölte Tomorit. Hárman feküdtek hát ott halva. Később Szapolyait és Tomorit örök nyugalomra helyezték a szekcsői templomban, a királyt viszont a helyszínen lepedőbe csavarták. Meztláb volt, hajadonfőtt, rajta az aranyos ing, melyet a királyné készített a születésnapjára. Nyakán az aranylánc a kis kereszttel, ujján a jegygyűrű. Éjfélkor kivitték a Csele partjára, majd gödröt ástak neki, utána belehengerítették. Ott hevert aztán ítéletnapig.

Szerepel itt még egy katona, bizonyos Sárffy Ferenc, aki állítólag látta a mocsárnál a király holttestét, azonban semmiféle szúrást nem vélt felfedezni rajta, tetejében az uralkodó arca valamiféle földöntúli boldogságot sugárzott. Dr. Tóth meg azzal zárja ezt a delikát „ügyet”, hogy Szerémi mendemondáját a magyar történetírás még a megcáfolás figyelmére se méltatta soha, így ő sem teszi. Máshol azért megjegyzi, hogy jó tolla van Szerémi Györgynek, dús képzeletvilágáról nem is szólva. Utóbbi nem is csoda, hiszen olyan tájról származik, amelyik a maga pallérozatlanságaival szerfelett kedvez az ilyesminek.

Egyes változatok szerint, megjegyzendő, mégiscsak történt valamiféle kísérlet fentről 1526. augusztus havának emlegetett napján a magyarok segítségére. Az égiek egy hatalmas sárkányt küldtek le a felhők közül a törökök elriasztására, ám a szerencsétlen jószág elveszítette tájékozódóképességével együtt mind a hét józan eszét abban a sűrű füsttel járó borzasztó kakofóniában, így tévedésből a török császár helyett a mi II. Lajosunkat kergette meg. Persze, ez inkább amolyan népköltés, a népi fantázia szüleménye csupán, mint a faló a trójai mondakörből, amely a homéroszi műben mindössze utalás szintjén jelenik meg. Viszont ez a sárkány egyáltalán nem létezik Brodarics István leírásában, még úgy sem, mint egyik lehetséges kísérő árnyéka vagy inkább díszje, amolyan tetszetős girlandja a valós históriának.

Brodarics István latin nyelven írt történeti művének, amely a mohácsi vészt követő évben már meg is jelent nyomtatásban, eredeti címe: DE CONFLICTU HUNGARORUM CUM SOLYMANO TURCARUM IMPERATORE AD MOHACH HISTORIA VERISSIMA. Magyarul Kulcsár Péter fordításában olvashatjuk így: IGAZ TÖRTÉNET A MAGYAROK ÉS SZULEJMÁN TÖRÖK CSÁSZÁR MOHÁCSI ÜTKÖZETÉRŐL – Dr. Bori Imre szerint ebből a nem nagy terjedelmű munkából az is kiviláglik, hogy Brodarics kitűnő író volt, előadása pedig csak nyert azzal, hogy szemtanúként élte át, amiről írt. Más helyütt megállapítódik, hogy tömörsége ellenére is teljes tájékoztatásra törekszik a szerző. Előrebocsát minden szükséges tudnivalót: a fényes főtisztségek viselőinek jellemzését, a török–magyar viszony közvetlen előzményeit, az országnak vázlatos, a szóban forgó területnek részletező földrajzát – és így tovább. Fő erénye a világos,

szuggesztív szerkezet, ami azt jelenti, hogy tájékoztató modorát fokról fokra élményszerűbb megjelenítés váltja fel, méghozzá különösebb mesterkedések nélkül.

Úgy írja Brodarics a saját tollával – utóbb mégiscsak szinte dől belőle a sebesen szavakká alakuló tenta –, hogy a mindössze másfél órát tartó csatát (egy focimérkőzés aktív ideje manapság – megj. részünkről!) követő éjjel és nappal az ellenség az egész közeli vidéket beszáguldozva, amire csak bukant, feldúlta és felégette. Senkinek sem irgalmazva, nemre, korra, vallásra való tekintet nélkül mindenféleképp gyalázva és gyötörve a nyomorult népet. Ezen a ponton kiemeli, hogy nem az ő erejéhez illő feladat elsíratni a szóban forgó rémes éjszaka és az utána következő napok tragédiáját, mely oly szörnyű volt innenső Magyarország érintett vidékén mindenütt, hogy nem tudja elhinni, dühöngött-e valaha is ellenség ilyen kegyetlenül.

– Megtörtént többek között, amiről azelőtt aligha hallottunk – mondja elborzadva ő –, hogy a szerencsétlen anyák élő kisgyermeküket, nehogy a sírás árulójuk legyen, a földbe ásták, ahol aztán – anyjuk onnan elmenekülvén – levegő nélkül nyomorultul megfulladtak. Az ellenség egészen a Balatonig eljutott, felgyújtva közben Pécs jeles városát, melynek vára és a várbeli gyönyörűsége temploma valamitől, valószínűleg a Szent Szűz akaratától mégis érintetlen maradt.

Befejezőképp csak annyit, hogy bár életében sok fehér galambot látott Bordarics István, sokukat el is röppentette a maga ragyogó filozófiai gondolataival Erasmusnak Rotterdamba, egy sem hozta el számára a tartós békét, ezért – állapítja meg az irodalomtörténész Bori Imre – valószínűleg a legkeveserűbb humanista szállt vele sírba Vácott 1539. november nyolcadikán. – Béke poraira – mormolandó itt a végén.